

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження **Басюк Лариси Олександрівни** на тему **«Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні»**, підготовленого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми не викликає сумнівів. Вона обумовлена тими обставинами, що правова система нашої держави та правозастосовна практика зазнає численних змін з метою забезпечення євроінтеграційного напрямку розвитку України, гарантування принципу верховенства права. Складність реалізації поставлених завдань пов'язана із повномасштабним вторгненням Російської Федерації 24 лютого 2022 року, необхідності протидіяти збройній агресії й забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів країни агресора та інших кримінальних правопорушень, вчинених за умов воєнного стану в Україні.

У свою чергу, потреби практичної діяльності у боротьбі зі злочинністю обумовлюють необхідність розробки нових підходів щодо реалізації завдань кримінального провадження або удосконалення існуючих. Окрема, мова йде про підвищення ефективності проведення слідчих (розшукових) дій, удосконалення кримінального процесуального законодавства та формування дієвих криміналістичних рекомендацій. Відповідно, існує потреба формування відповідного теоретичного та практичного інструментарію щодо такої слідчої (розшукової) дії, регламентованої ст. 245 КПК України, як «отримання зразків для експертизи». Власне діяльність із отримання зразків для експертизи, характеризується як кримінальними процесуальними, так і криміналістичними особливостями, що обумовлює як актуальність, так і складність дослідження, надає йому комплексного характеру.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що дисертаційне дослідження **Басюк Лариси Олександрівни** є актуальним та присвячене формуванню кримінальних процесуальних і криміналістичних основ та виокремлення особливостей отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні.

Актуальність обраної теми дослідження аргументується й тим, що обрана тема дослідження пов'язана із виконанням завдань, визначених у **нормативно-правових актах, наукових програмах та планах**. Так, дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (Указ Президента України від 11 травня 2021 року № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх від 28 вересня 2021 р., протокол № 18 та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 815, 2021 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані здобувачкою, є обґрунтованими і достатньо переконливими. Для досягнення поставленої мети з точки зору методології дисертаційне дослідження Басюк Л.О. базується на основі використання широкого спектру як загальнонаукових, так і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, які дали змогу оптимально врахувати специфіку об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження. Визначені здобувачкою у дисертації методи використано у дисертації в їх взаємозв'язку і взаємозалежності, з доволі коректним підходом, що забезпечило належний рівень повноти, об'єктивності та достовірності результатів наукового пошуку.

Заслуговує на увагу проведений аналіз наукових розробок та дисертаційних праць відповідно до предмету дослідження, які виконувалися в Україні та в іноземних державах, що вказує на врахування здобувачкою наявних тенденцій розвитку у вітчизняному та міжнародному правовому регулюванні та практиці реалізації криміналістичних засад – щодо з'ясування особливостей отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні.

Дисертантка у роботі використала належні емпіричні джерела: статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокуратура, Державної судової адміністрації України за період 2016–2023 роки; узагальнені матеріали вивчення 256 кримінальних проваджень, у яких отримувалися зразки для експертизи за аналогічний період з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької областей, м. Києва; зведені дані анкетування 125 слідчих, 67 спеціалістів-криміналістів Національної поліції України.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Результатам дисертаційного дослідження Л.А. Басюк характерний належний ступінь наукової новизни, який визначається тим, що на основі ґрунтовного вивчення законодавства, наукових праць, слідчої, судової та експертної практики, сформовано теоретичні та практичні засади отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні як дієвого засобу криміналістичної тактики у контексті сучасного кримінального процесуального законодавства України та відповідності діяльності правоохоронних органів міжнародним стандартам правосуддя. У роботі обґрунтовано низку нових положень, висновків і рекомендацій:

вперше:

– обґрунтовано доцільність розробки нормативно-правового регулювання для застосування мобільних ДНК-лабораторій (із застосуванням технології

RAPID DNA «ANDE 6 C»), найшвидшої та повністю автоматизованої системи типування ДНК, яка може створювати генетичні профілі з біологічних зразків та дає можливість на місці події у короткий термін провести дослідження та детальний огляд вилучених зразків біологічного походження;

– визначено слідчі ситуації, які можуть виникнути в ході розслідування, пов'язані з необхідністю відібрання зразків із речей і документів, і потребуватимуть різного підходу щодо оптимальної лінії поведінки суб'єкта розслідування та застосування напрацьованих криміналістичної тактики: 1) речі і документи перебувають у власності, володінні або користуванні державних, комунальних підприємств, установ, організацій; 2) речі і документи перебувають у власності, володінні або користуванні фізичних осіб, юридичних осіб приватної форми власності. За вказаними слідчими ситуаціями запропонований перелік заходів для належного забезпечення цієї слідчої (розшукової) дії та організаційно-тактичних засад підготовчого, робочого та заключного етапів відібрання зразків із речей і документів, з урахуванням виду та природи самих речей і документів та методики подальшого експертного дослідження;

– запропоновано внесення певних змін щодо нормативно-правового регулювання отримання зразків у кримінальному провадженні: а) регламентація процесуального статусу (режиму) тіла неживої людини (трупа), у відповідній нормі КПК України; б) щодо виділення окремого виду зразків для експертизи – зразків з трупу, та встановлення чітко визначеного порядку отримання таких зразків для експертизи у кримінальному провадженні у ст. 245 КПК України; в) відносно чіткого визначення строків судового розгляду клопотання сторін кримінального провадження про надання тимчасового доступу до речей і документів, передбачених ч. 1 ст. 163 КПК України; г) доцільності отримання додаткової ухвали суду на проведення обшуку з метою відібрання зразків із речей і документів за умови відмови їх добровільного надання за ухвалою суду на тимчасовий доступ до речей і документів;

удосконалено:

– поняття отримання зразків для експертизи та його зміст, під яким розуміється – слідча (розшукова) дія, спрямована на збирання доказів-зразків із конкретного об'єкту (речовини), і виступає засобом криміналістичної тактики, через який реалізуються не лише напрацювання криміналістичної теорії, але й особистісна професійна компетентність суб'єкта розслідування. Визначено, що отримання зразків для експертизи, як засобу криміналістичної тактики, складається з чотирьох взаємопов'язаних етапів, які забезпечують збирання надійних та достовірних доказів: 1) підготовчого; 2) безпосереднього проведення (робочого); 3) фіксації результатів; 4) оцінки одержаних результатів;

– положення про зміст, форми, межі та суб'єктів застосування легітимного примусу при отриманні зразків для експертизи (за умови відсутності чіткої його регламентації в кримінальному процесуальному законодавстві України) шляхом співвідношення положень відповідних норм вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими актами, що забезпечують дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні;

– класифікацію біологічних зразків особи, які розділені на три групи: а) зразки-відображення особи, до яких відносяться: зразки-відбитки пальців рук, зубів, ніг, губів, будь-яких частин поверхні тіла людини; б) зразки функціональних проявів особи, до яких відносяться: зразки почерку, голосу, мовлення; в) зразки властивостей особи, до яких відносяться: зразки запаху, крові, слини, будь-яких виділень організму, нігтів, волосся тощо. Залежно від виду конкретних біологічних зразків, потреба в яких виникає для проведення експертизи, проаналізовано відповідне організаційно-тактичне забезпечення процесу їх відібрання;

– тактичні комбінації підготовчого етапу примусового відібрання біологічних зразків особи, які включають сукупність тактичних прийомів, спрямованих на: 1) переконання слідчого судді, суду щодо необхідності прийняття рішення та винесення ухвали про примусове відібрання біологічних зразків особи без присутності особи, зразки якої планується відібрати;

2) максимальне зменшення часового проміжку між зверненням до суду з відповідним клопотанням та винесенням ухвали; 3) вплив на особу, біологічні зразки якої планується відбирати примусово, з метою переконання її в добровільному наданні необхідних зразків;

– криміналістичні рекомендації суб'єкту досудового розслідування щодо організаційно-тактичних засад проведення експертизи (за умови необхідності певних зразків для вирішення відповідних експертних завдань) в аспекті можливого уникнення отримання таких зразків у порядку, визначеному в ст 245 КПК України, а долучення їх до матеріалів провадження в інший, передбачений КПК України, спосіб збирання доказів: витребування в ході проведення інших процесуальних дій тощо;

отримало подальший розвиток:

– наукове дослідження проблем отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні на сучасному етапі розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства, міжнародних стандартів у галузі правосуддя, судової практики та внутрішньої ситуації в Україні. Обґрунтовано, що із врахуванням воєнного стану, розвитку криміналістичних інновацій та допустимого застосування легітимного примусу потребує ґрунтового опрацювання, узагальнення й розроблення як кримінальне процесуальне законодавство, так і криміналістичні рекомендації для органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, прокурорів і слідчих суддів щодо проведення зазначеної процесуальної дії;

– система критеріїв допустимості застосування тактичних прийомів при отриманні зразків для експертизи у кримінальному провадженні, до яких віднесено: законність, етичність та моральність, наукову обґрунтованість. Вибірковість та пізнавальну цінність віднесено до вимог, що висуваються до тактичних прийомів як елементів криміналістичної тактики.

– поняття зразків для експертизи та критерії до них, а саме: зразки для експертизи – це матеріальні об'єкти (певна кількість об'єкта) або матеріально фіксоване відображення самого об'єкта чи його проявів, отримані у

визначеному кримінальним процесуальним законом порядку, який характеризується сукупністю ознак і властивостей, що дозволяють вирішувати певні експертні завдання при проведенні експертизи у кримінальному провадженні. Критерії відповідності зразків: якість (92,7%); безсумнівність походження (69,7%); достатня кількість (51,1%); відтворюваність (34,9%); порівнюваність (52,6%); відносна незмінність (стійкість) (74,5%).

Зміст заявлених положень наукової новизни розкритий та обґрунтований у тексті дисертаційного дослідження, підтверджений результатами емпіричних досліджень здобувачки.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Основні результати наукового дослідження опубліковано в 10 наукових публікаціях за темою дисертації, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань із юридичних наук, одна стаття в іноземному фаховому виданні (Словацька Республіка) та п'ять – у збірниках тез науково-практичних конференцій.

Таким чином, ознайомившись із дисертацією та публікаціями Басюк Лариси Олександрівни з теми дослідження можна прийти до висновку, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, переважно є обґрунтованими, об'єктивними, достовірними та містять елементи наукової новизни.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації впроваджено та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування – для безпосереднього використання управлінням дізнання Національної поліції України під час підготовки нормативних документів та методичних рекомендацій щодо удосконалення криміналістичного забезпечення отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, а також під час

проведення занять у системі службової підготовки (акт Управління дізнання Національної поліції України від 12 червня 2023 р);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів із криміналістики, кримінального права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України (акт Національної академії внутрішніх справ від 31 липня 2023 р.);

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження проблем та розроблення криміналістичних положень і рекомендацій із питань отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні (акт Національної академії внутрішніх справ від 23 червня 2023 р.).

Впровадження засвідчують відповідні акти, додані у додатках до дисертації.

Оцінка змісту дисертації. Структура дисертаційної роботи Басюк Лариси Олександрівни відповідає встановленим вимогам. Вона структурована і складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (94 найменування на 12 сторінках) та 5 додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з них обсяг основного тексту – 179 сторінок.

Дисертація виконана державною мовою.

Авторка системно і логічно відобразила зміст наукового дослідження, який включає в себе послідовне вирішення проблем згідно предмета дослідження. Послідовно та змістовно розкриті мета і завдання дослідження з відображенням їх у висновках до розділів і загальних висновках, що сприяє легкості та цілісності сприйняття наукового доробку. Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження достатньо обґрунтовані здобувачкою в тексті поданої праці.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленого дослідження. Анотація викладена державною та англійською мовами.

У *вступі* визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету та завдання, наведено актуальність обраної теми та відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження та ін.

У *першому розділі* дисертації формуються наукові основи дослідження. Розкривається становлення та розвиток наукових знань про отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні (підрозділ 1.1), висвітлюється отримання зразків для експертизи як засіб криміналістичної тактики (підрозділ 1.2), визначаються критерії допустимості тактичних прийомів при отриманні зразків для експертизи у кримінальному провадженні (підрозділ 1.3).

У *другому розділі* дисертації визначається процесуальний порядок отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні. Розглядаються зразки для експертизи у кримінальному провадженні: їх поняття, значення, класифікація (підрозділ 2.1), визначаються підстави та порядок отримання зразків з речей, документів та біологічних зразків особи у кримінальному провадженні (підрозділ 2.2), формуються міжнародні стандарти та досліджується досвід іноземних держав щодо порядку отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні (підрозділ 2.3).

У *третьому розділі* дисертації висвітлюється тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні. Формуються: тактика отримання зразків з речей і документів у кримінальному провадженні (підрозділ 3.1.), тактика отримання біологічних зразків особи за умови добровільного їх надання у кримінальному провадженні (підрозділ 3.2), тактика отримання біологічних зразків особи за умови примусового їх відібрання у кримінальному провадженні (підрозділ 3.3).

Висновки, сформульовані дисертанткою, відповідають отриманим результатам, завданням та меті дисертаційного дослідження. Авторкою використано належну кількість літературних джерел, законодавчі та підзаконні нормативні акти України, джерела іноземних держав.

Таким чином, дисертація Басюк Лариси Олександрівни відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Басюк Лариси Олександрівни щодо сформованого комплексу теоретичних та практичних положень, криміналістичних рекомендацій отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, які сприятимуть підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень, рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень по даному напрямку. Також цінними є рекомендації здобувачки щодо підвищення ефективності тактики отримання зразків для експертизи, з метою підвищення ефективності досягнення цілей кримінального провадження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Басюк Лариси Олександрівни, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У вступі роботи, у рубриці «наукова новизна», позиція «вперше», здобувачка зазначає, що «обґрунтовано доцільність розробки нормативно-правового регулювання для застосування мобільних ДНК-лабораторій яка може створювати генетичні профілі з біологічних зразків та дає можливість на місці події у короткий термін провести дослідження та детальний огляд вилучених зразків біологічного походження» (с. 20 дисертації). Під час прилюдного захисту дисертації бажано конкретизувати, які саме пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання пропонує здобувачка? Які зміни до чинних нормативно-правових актів чи розробка нових джерел законодавства – пропонуються?

2. Підрозділ 2.3 дисертації присвячений висвітленню міжнародних стандартів та досвіду іноземних держав щодо порядку отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні (с. 107-118). Однак, його вивчення засвідчує, що здобувачка залишила поза увагою власне тлумачення поняття «міжнародний стандарт» у контексті власного дослідження, розкрила лише його окремі складові. Бажано почути думку здобувачки з даного приводу.

3. Привертає увагу, що здобувачка висловлює пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КПК України (зокрема, до ст. 163 КПК України, ст. 245 КПК України та ін.). Однак, за таких умов, з метою реалізації обґрунтованих у дослідженні пропозицій, варто впровадити отримані результати до профільного Комітету Верховної Ради України.

У той самий час, зазначені зауваження носять дискусійний характер, відображають власну наукову позицію рецензента і можуть слугувати підставою для наукової дискусії під час прилюдного захисту дисертації. Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Ідеї, думки, позиції, результати дослідження і тексти праць інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей або результатів без оформлення належного цитування. Дисертантка відповідально дотрималася норм законодавства про авторське право і суміжні права. Дисертаційна робота Басюк Л.О. є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертація Басюк Лариси Олександрівни на тему «Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, на сучасному етапі розвитку

законодавства, існуючих реалій щодо реалізації правоохоронної та злочинної діяльності, з врахуванням їх взаємозв'язку.

2. Дисертація «Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні», за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами і доповненнями) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка **Басюк Лариса Олександрівна** заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Юлія ЧОРНОУС

